

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI**

II

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2007

NICOLAE BALCA – EXERCIȚII DE ISTORIE A FILOSOFIEI

ION ITU

Nicolae Balca s-a născut la 11 iunie 1903, în Tohanul Nou (județul Brașov), într-o familie care numără trei generații de preoți. A urmat școala normală „Andrei Șaguna” din Sibiu, apoi Liceul Teoretic (absolvit în 1925) și Academia Teologică „Andreiană” din Sibiu (1925–1929). S-a specializat în pedagogie religioasă, filosofie și teologie, în Germania, la Universitatea din Jena (1930–1935). Și-a luat doctoratul în filosofie la Weimar, cu teza *Die Bedeutung Gogartens und seines Kreises für die Pädagogik der Gegenwart*, doctorat echivalat în 1935, la Cluj. A fost profesor de pedagogie la Școala normală „Andrei Șaguna” din Sibiu (1935–1947), inspector pentru învățământul religios din Arhiepiscopia Sibiului (1936), conferențiar prin concurs la cursul de filosofie al Facultății de Teologie din București (1947–1948), profesor titular de pedagogie, omiletică și catehetică la Institutul Teologic Universitar din Cluj (1948–1952), apoi la aceeași catedră a Institutului teologic universitar din București (1952–1970); în continuare, a fost profesor consultant la cursurile de doctorat. A participat la sesiunile Seminarului sud-est european, precum și la alte numeroase simpozioane, conferințe și colocvii în Germania, Austria și România. Nicolae Balca a murit în București, în 7 decembrie 1983.

Opera scrisă este formată din cursuri universitare, dintre care a publicat unul singur (*Curs de filosofie*, 1948), dar cuprinde și un volum distinct – *Istoria filosofiei antice* (1982), precum și câteva prezențe importante în mari lucrări colective: *Istoria filosofiei moderne*, unde redactează textele despre Sören Kierkegaard și Școala de la Baden, de asemenea *Omagiu mitropolitului Nicolae Bălan*, unde semnează studiul *Știință, universitate și popor*, consacrat binefăcătorului său. Un mare număr de studii – rămase între copertile unor publicații („Revista de filosofie”, „Studii Teologice”, unele reviste de cultură generală) – formează un corpus științific important, care-și așteaptă editarea în volum. Interesul său constant s-a manifestat pe câteva teme și domenii ale teologiei, ale filosofiei și ale pedagogiei, cum sunt: istoria, teologia și psihologia credinței creștine (*Contribuții la fundamentarea ontologică; Învățătura despre logosul întrupat ca paradigmă a vieții creștinului în teologia apostolică și patristică; Concepția despre lume și viață în teologia Fericitului Augustin; Caracteristicile esențiale ale sufletului creștinului autentic; Sensul suferinței în*

creștinism; Despre unele trăsături esențiale ale sufletului frumos; Teologia dialectică și Biserica ortodoxă; Biblia în sistemul filosofic hegelian; Etapele psihologice ale mărturisirii; Aspectul patologic al persoanei umane și pastorația religioasă), destinul gândirii neokantiene în lumea modernă (Școala de la Marburg, Școala de la Baden, Etapele receptării kantianismului în cultura română și erorile lui P.P. Negulescu), fundamentele curentului existențialist european (Filosofia existențială și influența acesteia asupra protestantismului contemporan; Interpretarea existenței omenești în filosofia lui Heidegger; Sören Kierkegaard), criza spirituală a lumii moderne (Criza spirituală modernă și cauzele ei, Criza spirituală contemporană și menirea tinerei generații).

Interesul pentru Kant pornește de la ipoteza că „magul de la Königsberg”, dintre toți filosofil, a influențat filosofia românească cel mai mult. În schița acestei influențe distinge trei etape: 1) „începuturile ei sfioase” (Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuțiu, Mihai Eminescu și Titu Maiorescu), 2) etapa „Revistei de filosofie” conduse de C. Rădulescu-Motru, autorul celui dintâi studiu de amploare, în care nu numai că expune filosofia kantiană, ci încearcă să o depășească printr-o concepție metafizică elaborată; 3) etapa „renașterii”, marcată prin traducerea lucrărilor kantiene fundamentale și prin publicarea primelor sinteze semnificative (*Viața și opera lui Kant* de Ion Petrovici, *Immanuel Kant* de Mircea Florian, *Criticismul kantian* de P.P. Negulescu). De pe această realitate culturală Balca judecă viziunea lui P.P. Negulescu asupra criticismului kantian, într-o confruntare animată nu de „satisfacția subiectivă de a se situa mai presus de cel criticat”, ci de sincera năzuință de a contribui la înțelegerea corectă a gândirii kantiene. Deoarece P.P. Negulescu făcuse eroarea de a scrie despre filosofia kantiană fără să ia în seamă literatura critică în materie, Balca raportează intervenția sa la gândirea neokantiană a școlilor germane, considerând că P.P. Negulescu tratează superficial „dialectica metafizicii dogmatice raționaliste” și „atitudinea sceptică a lui Kant în ceea ce privește metoda deductivă”, deși tocmai acestea l-au condus pe filosof la dărâmarea metafizicii tradiționale și la constituirea criticismului kantian pe temeiul sintezei dintre raționalism (care preconizează cunoașterea numai prin rațiune, disprețuind experiența) și empirism (care preconizează cunoașterea numai prin experiență, disprețuind rațiunea). Însă Kant nu postulase prin opoziție aceste alternative, ci ca fundament al sintezei din *Critica rațiunii pure*, unde arătase că deși toată cunoașterea noastră începe cu experiența, ea nu izvorăște integral din experiență. Ceea ce-l va conduce la formele apriorice ale cunoașterii: estetica transcendențială și logica transcendențială. Or, vorbind despre aceste forme apriorice, P.P. Negulescu comite erori care conduc la o înțelegere greșită a epistemologiei kantiene – generată de înțelegerea eronată a termenilor „transcendențial”, „experiență”, „formă”, „a priori”, „spațiu și timp” ca „intuiții pure”.

Balca urmărește și influența gândirii lui Kant asupra școlilor filosofice din Germania, în care s-a fundamentat neokantianismul. Acestei chestiuni îi consacră,

de altfel, un interes sistematic în studiul despre *Școala de la Baden*, unde urmărește puterea creatoare a neokantianismului: de la idealismul logic-epistemologic al Școlii din Marburg, la structura științelor spirituale (filosofia istoriei, filosofia culturii și filosofia valorilor) din cadrul Școlii germane de Sud-Vest, sub autoritatea profesorilor W. Windelband și H. Rickert, apoi la realismul critic neokantian (Alois Riehl, O. Külpe, Fr. Paulsen) și la idealismul noetic (Rudolf Eucken: în filosofie și în poziția față de creștinism), până la ficțiunile filosofice ale lui Hans Vaihinger (ca fundamente ale științelor, ale religiei și moralei). Cu același interes, Balca tratează și destinul filosofiei existențialiste europene, consacrand studii temeinice operei lui Sören Kierkegaard și Martin Heidegger, pe care-l consideră „cel mai reprezentativ dintre filosofi existențiali contemporani”. Observă piedicile date de „subtilitățile graiului în care scrie Heidegger”, întrucât nu pare mulțumit cu „adeveritatea sau falșitatea limbii”, ci consideră că „adevărul e predat limbii ca putere mitică”, unde limba „revelează înțelesurile originale”, și nu e o simplă predicăție capturată de instrumente gramaticalizate.

Balca își începe expunerea arătând că scopul filosofiei lui Heidegger este o antropologie, însă prin care autorul năzuiește spre ontologie. Dar, întrucât inteligența nu poate gândi niciodată Neantul, filosoful determină un alt drum de recuperare a lui – prin conceptul fricii, arătând că, în clipa „înfricoșării”, omul simte posibilitatea Neantului, deoarece frica rupe legătura omului cu realitatea și cu existența. Observă cum, ocupându-se cu lucrurile, omul se pierde pe sine, se risipește în lucrurile care îi fură existența. Or, cu ajutorul grijii el poate modela această risipire. Dar Heidegger are în vedere nu doar forma grijii omenești pentru nevoile zilnice, pentru ziua de mâine, ci și grija structurată ontologic, grație căreia sunt realizate trăirile ontice. El concepe, astfel, trei forme ale existenței: *a fi* (omul însuși, existența proprie), *a fi în lume* (a fi împreună, om și om, plus a fi printre lucruri, existența improprie, în pierzanie – de unde grija, frica, neliniștea existenței) și *a fi în conștiința categorială* (om și cosmos). Balca analizează și alte concepte heideggeriene, dintre care „timpul” și „moartea” îi rețin în mod special atenția. El arată că moartea, întrucât ne este dată prin experiență – deci printr-o cunoaștere exterioară, în care întotdeauna altul moare și niciodată eu nu mor –, nu ne poate atinge cu nimic. Din acest motiv, reconsideră ipoteza lui Epicur, care spusese că moartea nu trebuie să ne intereseze, deoarece când suntem noi, ea nu este, și când ea este, nu mai suntem noi. Complementar, Balca consideră capitolul despre timp din *Sein und Zeit* ca un exercițiu intelectual desfășurat admirabil pe cele trei categorii specifice: timp originar, timp al lumii și timp vulgar (unde timpul originar, cuprins între a fost și va fi se refugiază în „atunci”, iar timpul vulgar se reflectă în „acum”, deci în clipa tensionată de trecere). Și conchide că timpul dă existența spre moarte, care e poarta spre veșnicie. Această viziune motivează, de altfel, răzvrătirea lui Heidegger împotriva idealismului, care determină existența în spiritul absolut: deci un aici printr-un acolo, un condiționat printr-un necondiționat,

un întâmplător printr-un necesar, un nedesăvârșit printr-un desăvârșit, un schimbător printr-un veșnic valabil. De unde omul neființial – muritor, trecător, mărginit. Și, complementar, omul ființial – ce aparține lumii libertății, veșniciei și desăvârșirii. Or, Heidegger așează în centrul filosofiei sale omul cu existența lui complexă, dominată de trăirea deznădejdiei, născută din tragicul destinului omenesc. Până la publicarea întregului corpus de dactilograme și manuscrise, scrierile lui Balca lasă impresia că omul, deși s-a bazat pe o elocință reductabilă, mai degrabă s-a risipit în exerciții savante, decât a construit cu rigoare și cu viziune arhitectonică.

BIBLIOGRAFIE

LUCRĂRI PRINCIPALE

Die Bedeutung Gogartens und seines Kreises fur die Pädagogik der Gegenwart, Weimar, Hermann Boehlaus Nachfolger, 1934; *Criza spirituală modernă și cauzele ei*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1934; *Contribuții la fundamentarea ontologiei*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1935; *Filosofia existențială și influența acesteia asupra protestantismului contemporan*, în „Revista de Filosofie”, XXI, nr. 4, 1936, p. 354–394; *Criza spirituală contemporană și menirea tinerei generații*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1938; *Sören Kierkegaard, în Istoria filosofiei moderne*, vol. II, București, Societatea Română de Filosofie, 1938, p. 531–562; *Școala de la Baden, în Istoria filosofiei moderne*, vol. III, București, Societatea Română de Filosofie, 1938 p. 167–193; *Realismul critic neokantian, în Istoria filosofiei moderne*, vol. III, București, Societatea Română de Filosofie, 1938, p. 194–207; *Rudolf Eugken, în Istoria filosofiei moderne*, vol. III, București, Societatea Română de Filosofie, 1938, p. 207–223; *Teologia dialectică și Biserica Ortodoxă*, în „Revista de filosofie”, XXIII, nr. 2, 1938, p. 160–185; *Hans Vaihinger, în Istoria filosofiei moderne*, vol. III, București, Societatea Română de Filosofie, 1938, p. 334–358; *Studii filosofice*, București, Societatea Română de Filosofie, Tiparul universitar, 1938; *Die Krisis der protestantischen Theologie und die dialektischen Philosophie*, în „Revista de filosofie”, vol. XXIV, nr. 2, 1939; *Interpretarea existenței omenesti în filosofia lui Heidegger*, București, Societatea Română de Filosofie, Tiparul universitar, 1939; *Pentru o mai corectă înțelegere a filosofiei kantiene. O confruntare cu Dl. P.P. Negulescu*, București, Societatea Română de Filosofie, Tiparul universitar, 1941; *Curs de filosofie*, București, U.N.S.R., 1948; *Istoria filosofiei antice*, București, Institutul de Misiune al B.O.R., 1982.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

R. Dumitru, *Prof. Diac. Dr. Nicolae Balca*, în „Studii teologice”, XXXIV, nr. 1–2, 1982, p. 92–94;
R. Dumitru, *Necrolog*, în „Romanian Orthodox Church”, XIII, nr. 1, 1983, p. 97–99;
C. Galeriu, *In memoriam: Arhid. Prof. Nicolae Balca*, în „Studii teologice”, XXXVI, nr. 1–2, 1984, p. 138–142; **M. Păcurariu**, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 27.